היו מאיימים פחות בעולם נוח יותר.

הספרות המודרניסטית עברה לתיאור מצוקה נפשית ופנימית, מזרם התודעה – שהרומנים של וירג'יניה וולף וג'יימס ג'ויס נמנים עליו – ועד לרומנים של קפקא, המתארים עולם שבו השדים הפנימיים והחיצוניים יוצאים אלה עם אלה במחול. חלק אחר, עכשווי וקל יותר לקריאה, פותר את בעיית הקונפליקט של הרומן המודרני באמצעות יצירת מציאות לוחצת, היסטורית או חלופית, אפוקליפטית או פוסט אפוקליפטית, המאפשרת לגיבור לעמוד בפני כוחות אימומים וגדולים ממנו.

הספרות המודרנית ממשיכה בהעמדת הגיבור המורד במרכזה, אך נזקקת למציאות אכזרית וחסרת רחמים שמולה יתמודד. כך נוצרו סדרות נוער כ"משחקי הרעב" וה"רץ במבוך" וספרי מבוגרים כ"הדרך" ו"עשן". ברוב ספרי הז'אנר עומד הגיבור הבודד, בדרך כלל נער בראשית התבגרותו, מול מצבים איומים, ומצליח להביא לשינוי מסוים – ללא סוף טוב מובהק – במחיר כבד. החידוש שבחלק מהספרים הללו (כדוגמת החלק החשוב ביצירתו של פיליפ פולמן) הוא ברע שיש ללחום בו – העולם הנוצרי והכוח שהוא מפעיל על האדם הפשוט.

ספרו של וילטה פונה למבוגרים ועוסק בקשר שבין פוליטיקה ודת: הוא בוחן את עוצמת הסכנה והשחיתות שבשלטון דתי ופוליטי, הרואה את עצמו נעלה מוסרית על המוני העם; ומהווה בחינה חריפה ורדיקלית מצד אדם נוצרי של הסכנה והצביעות שבכנסייה. "עשן" הוא ביטוי ספרותי עז למשבר המערב, הבוחן את יסודותיו ומעמיד את החילון – ולא את הנצרות והדת – ככוח המניע של ההתפתחות והתרבות המודרנית.

בין שירה לפרוזה

אילו לספרים – כמו לדמויות בספר והרגשות המתוארים בהם – היה עשן, הספר היה ממלא אותי בפיח. לא יכולתי להניח אותו, גם כאשר הקריאה הייתה קשה עד עינוי הנפש. וילטה לא חס על קוראיו ובוודאי שלא על הדמויות שהוא מתאר. בלשון אלגנטית ואינטנסיבית, עשירה בדימויים ומטפורות מדויקות העומדות על סיפה של השירה ועדיין נקראים כפרוזה יפהפייה, מתאר וילטה את החושך החיצוני והפנימי האופף את האדם.

הניגוד שבין בוהק השפה ובין האפלה שהיא מתארת הוא חלק מקסמו של הספר. זהו גם מקצת שבחו של המתרגם שי אשל, שהצליח להעביר לעברית את דקויות השפה של המקור וכמה מבחירות התרגום שלו מעידות על יצירתיות ועידון. האכזריות בספר והעיוורון של הדמויות בו, המנסות לכפות את האידאלים שלהן על המציאות, ללא המלה על הקרבנות שהיא תובעת מהם, היא אתגר לא קל לקורא. מי שיבחר לקרוא את הספר ירגיש קצת כמו המעשנים או המכורים לעשן המתוארים בספר: כאב צורב, משחיר ריאות ולב אך מענג. ●

עשן
דן וילטה
מאנגלית: שי אשל
מודן, 2018, 484 עמ'

שלום רוזנברג

בגן העדן של האהבה

קריאה רגישה במקרא מלמדת שמעשה ההולדה הראשון היה כבר בגן העדן, קודם החטא. רשימה ליום כלולות

מבקש אני לפתוח את רשימתי עם פסוק מפרשת בראשית (ד, א): "וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־ה'". אסביר אותו לאור מה שפעם למדתי על הדרקדוק המקראי. שוכנעתי אז שבמידה מסוימת עשיר הוא יותר מהדקדוק המודרני שלנו. כדי שהדברים יהיו מובנים אתחיל בפסוק אחר (כה, לד): "וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים, וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה". מה משמעותו של טור הפעלים האלו המתחילים בווי"ו ההיפוך? לדעתי נצדק אם נקבע שהטור טוען שכל הפעולות מתרחשות זו אחר זו.

עתה נחזור לפסוק שבו פתחתי ונשווה אותו לבראשית ג, כא־כב: "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים... כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם... וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ... וַיְשַׁלְּחֵהוּ ה' אֱלֹהִים מִגַּן עֵדֶן". זה אותו המבנה שראינו קודם. עד כאן המאורעות מתרחשים זה אחר זה, מובלים כמו שאמרנו על ידי פעלים כמו בקטע הקודם. והנה בפסוק הבא (ד, א) הטקסט משנה את הזמנים "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד". הפסוק משתמש עכשיו בפועל בזמן עבר. לא "וידע האדם" אלא "וְהָאָדָם יָדַע". כך מודיע לנו הטקסט שאנו חוזרים אחורה בזמן, אל מאורע שקרה הרבה קודם. הבנה זו של השפה והטקסט המקראיים מילאה אותי התפעלות.

לפני לא מעט שנים גרנו במדינה שבה החינוך היהודי היה חלש והכיס היה רל. אבי ז"ל הצליח למצוא אחד מפליטי אירופה שלימד אותי חומש ורש"י. אני זוכר עד היום כמה קשה היה לי הרש"י של שירת הים ושל פרשת האזינו. עכשיו אני מתחיל ללמוד אותו וליהנות ממנו. והנה הופתעתי להיווכח מה הוא כתב בפסוק שהבאתי לעיל: "והאדם ידע – כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתוב 'וידע אדם' נשמע שלאחר שנטרד (לאחר הגירוש מגן העדן) היו לו בנים". שינינו את מבנה הפסוק. שברנו את הטור והשתמשנו בצורת עבר כדי ללמד שאנו חוזרים אחורה בזמן. במילים אחרות, "ידיעת האישה" התרחשה כבר בגוף עדן. יש בכך קביעה דתית־תיאולוגית בעלת חשיבות עקרונית המלמדת שיחסי האישות אינן תוצאה של החטא, כמו שחשבו תיאולוגים זרים. אכן, לפנינו עוד שלב במאבק בין הנצרות ליהדות.

חיים שבעקבות המוות

למדנו קטע מקראי, נעבור עתה לקטע אגדי ממסכת עבודה זרה (ח, א), שבו נפגוש אמורא תלמודי נודע, ריש לקיש, שהשאיר לנו אמרה מפתיעה. אקדים קטע כדי שנוכל להבין את הרקע. חז"ל הדגישו שבעקבות מעמד הר סיני תוקן חטאו של אדם הראשון. מעמד הר סיני היה מעין חזרה לגן עדן, האדם זכה לאלמוות, כמובן רק עד חטא העגל שהיה מעין חזרה לחטא עץ הדעת. אך הבה נתעכב בתקופה האידיאלית, שבה אין מוות. הצורך בהולדה הופסק אז ואם כן אנו, הדורות הבאים, לא היינו קיימים. זאת הסיבה שריש לקיש – לדעתי עם חיוך בשפתיו – מעלה לפנינו מחשבה אחרת, אפכא מסתברא: "בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הן לא חטאו אנו לא באנו לעולם". אבותינו היו חיים לנצח, ואנו שלא היה לנו המזל להיות קיימים אז היינו מיותרים. לפי ריש לקיש, דברים אלה רמוזים בתהלים פ"ב: "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱ־לֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם", לפני חטא העגל, אלא ש"חיבלתם מעשיכם" ואז "כְּאָדָם תְּמוּתוּן, וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ". אלא שלדעתו זאת לא קטסטרופה. מתוך כך נולד הפרדוקס: בעקבות חזרת המוות נולדו שוב החיים.

חכמים שונים לא הסכימו עם ריש לקיש, ודיאלוג שלם מתפתח בסוגיה. ריש לקיש הותקף ונשאל האם הפסוקים שבתורה המתייחסים לזמן שלפני העגל מתאימים לעולם שבו אין יותר מוות? בשביל שאלה אחת בוויכוח זה הבאתי את הקטע כאן. מה יעשה ריש לקיש עם פקודתו של הקב"ה: "שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם" (דברים ה, כז). היכן הבעיה? נבין זאת כשנדע שלפי חז"ל הרקע לפסוק זה הוא הציווי בספר שמות (יט, טו) "הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה" הנאמר ממש לפני מתן תורה. הקביעה "שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם" נאמרה אחר ההתגלות בסיני, ופירושה שההגבלה בטלה. יחסי האישות מותרים עתה. אך למה צריך להרשות, הלוא אנו עדיין לפני החטא, ואז אין צורך בילודה? על כך משיבים: "לשמחת עונה" – למרות שלא נצטרך לחידוש האוכלוסייה, השמחה של קשרי האישות יש לה זכות קיום כשלעצמה. זכות? אולי חובה! פלא פלאים! לא הפילוסופים ולא המיסטיקנים תפסו זאת, רק חז"ל, אבל על כך בהזדמנות אחרת.

אהבה שבירה

לסיום ארשה לעצמי להוסיף לזוג ביום הכלולות את הרהורי לבי. החתונות השתנו הרבה, אני עוד מושפע מהחתונות שבימי נעוריי, במדינה הרחוקה שבה גרתי. ובאחת מהן חוויתי משהו מיוחד שלא אשכח. מעשה שלא היה – כך היה.

הייתי אז שואל את עצמי, "משמח חתן וכלה" – כיצד משמח הקב"ה את הזוג? ולא ידעתי לענות עד שפעם התגלה לי הסוד. כמה ממכריי החתתנו אז, ובאחת החתונות הללו התרחשה אצלי חוויה מוזרה. במקרה ראיתי את ארגז המתנות. אחת החבילות משכה את ראייתי. היא נראתה לי כבאה מעולם אחר. נראה היה לי שזאת המתנה שבאה מהשמיים. לחבילה הייתה דבוקה הקלטה. העזתי ושמעתי, מן השמים שלחו לזוג את המתנה המופלאה ביותר, האהבה: "ברור לפמליה של מעלה שחיי המשפחה אינם פשוטים. קל וחומר כשיגיעו הילדים. האהבה היא המתנה הטובה ביותר. היא תיתן לכם כוח כדי להתגבר על הרבה מבעיות אלו". כאן נגמרה ההקלטה. ובכיסוי החבילה ראיתי כתובת גדולה שאי אפשר היה לא לראותה: לטפל בזהירות – שביר! ●

---

1. ירוק / **2.** מלחמת העולם הראשונה / **3.** עצם שנשארת לאחר המוות וממנה ייבנה האדם בתחיית המתים / **4.** חריפות מאכלים / **5.** אף / **6.** פרדוקס / **7.** היו נשואים לשתי אחיות / **8.** זכריה / **9.** Glee / **10.** לבצע פעולה מסוכנת או לא נעימה עבור מישהו אחר / **11.** $E=mc^2$